

Od církve bojující k putujícímu Božímu lidu: jiná dějinnost konstituce *Lumen gentium*

Tomáš Petráček

Padesát let od přijetí koncilní konstituce *Lumen gentium* představuje vhodnou příležitost zamyslet se i nad tím, jak se na tomto koncilu posunulo vnímání dějin a především reflexe vlastní dějinnosti samotné církve. Byť se to na první dojem může jevit jako marginální otázka, jsem přesvědčen, že vztah k vlastní dějinnosti a k dějinnosti lidské existence vůbec byl naopak jeden z hlavních problémů církve tzv. piánské epochy,¹ ke kterému koncil nabídl lék.

Jak hluboce jsme ponořeni do dějin, je patrné již na současném vnímání role církve v dějinách, tak jak je chápána nejen současnou sekulární většinou, ale rovněž jak vnímá tuto roli ona sama. Na jedné přednášce pro veřejnost místní katolický duchovní opakovaně kladl otázku začínající slovy, že „církev vždy obecně zaostává za vývojem, vyrovnává se s ním obtížně a dohání vlak vývoje společnosti, politiky, ekonomiky a kultury“. Ačkoliv takto začal několikrát, pokaždé jsem ho přerušil, protože už tato na první pohled „samozřejmá“ premisa prozrazuje dějinně podmíněnou zkreslenou optiku, za kterou se skrývá zkušenost vztahu církve a společnosti posledních dvou staletí, navíc mocně podpořenou kulturním a mediálním obrazem role církve v dějinách. To je natolik silné, že určuje i vnímání role církve v dějinách obecně, včetně katolického duchovenstva a laických církevních elit.

Při pohledu na celé dějiny křesťanství ale vidíme jiný obraz. Evangelijní zvěst a církev jsou stimulující a vůdčí prvek ve společnosti, mají velkou civilizační a státotvornou potenci, dokážou vést a humanizovat celé národy, státy a společnosti. Právě proto se pro křesťanství rozhodovaly elity, právě proto se země s křesťanstvím jako hlavním náboženstvím

---

¹ Označuje se tak zpravidla období vlády papežů od Pia VII. do konce pontifikátu Pia XII., tedy léta 1775–1958, která jsou charakterizována konfrontačním přístupem k vývoji moderní společnosti.

nejen udržely, ale později i prosadily v globálním měřítku.² Tato nebyvalá stimulační, inovativní a adaptační schopnost křesťanství, vycházející mimo jiné z respektu k dějinám a dějinnosti,³ se žel začíná vytrácet v po-reformačním období.⁴ Ještě více se pak tyto trendy projeví v piánském období. V tomto příspěvku nabídneme rozbor důvodů toho, proč církve zaujala velmi ambivalentní postoj k dějinám a dějinnosti, a interpretaci přínosu Druhého vatikánského koncilu k nápravě situace.

1. KATOLICKÁ CÍRKEV A VNÍMÁNÍ DĚJIN NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

Je známou skutečností, že 19. století bylo stoletím historismu, dokonce můžeme říci, že jako žádné nikdy předtím. Historie se prosadila jako jedna z nejrespektovanějších věd s rigorózní metodikou, význační historici stáli v čele států a formovali veřejné mínění. Historie sloužila jako argumentační arzenál politických zápasů, nová hnutí a ideologie zápasily o nárok na pochopení smyslu dějin a zákonitostí společenského vývoje.⁵ Vznikají ambiciózní badatelské projekty, které aspirují na přesnou a realitě odpovídající rekonstrukci dějin národa a státu, historická věda slaví úspěchy v podobě dodnes používaných edicí dokumentů či rozsáhlých tematických řad.⁶ Vědomí dějinnosti lidského bytí je díky tomu dodnes živější než kdykoliv v minulosti.⁷

Tento vývoj katolická církev z části následuje. I v církevním prostředí se mnoho kněží a laiků věnovalo historické vědě a zásadně přispělo v oblastech jako regionální a městské dějiny, dějiny řádů, kritické biogra-

² Např. Guy BEDOUELLE, *L'histoire de l'église*, Luxembourg: Saint-Paul; Paris: Cerf, 1997; Tomáš PETRÁČEK, *Člověk, hodnoty a dynamika středověké společnosti: Antropologické koncepty středověku v transkulturní perspektivě*, Ostrava: Moravapress, 2013.

³ Srov. Emil BRUNNER, „Víra a dějiny,“ in *Křesťanství dnes (Eseje)*, ed. Jiří Němec, Praha: Horizont, 1969, s. 29–37.

⁴ Srov. Tomáš PETRÁČEK, *Adaptace, resistance, resignace: Církev, společnost a změna v novověkých dějinách*, Ostrava: Moravapress, 2013, zvl. s. 67–80.

⁵ Srov. Bernard M.G. REARDOM, *Religion in the Age of Romanticism*, Cambridge: CUP, 1985, s. 23–25.

⁶ Srov. Martin NODL, *Dějepisectví mezi vědou a politikou: Úvahy o historiografii 19.–20. století*, Brno: CDK 2007, s. 10–77; Jiří Štaif, *Historici, dějiny a společnost: Historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu*, Praha: FF UK, 1997, passim.

⁷ Emerich CORETH, *Co je člověk? Základy filosofické antropologie*, Praha: Zvon, 1996, s. 172.

fie, ale dokonce i sociální či kulturní dějiny.⁸ Ideologické zneužití dějin v boji proti vlivu církve v nově vzniklém italském státě vyprovokovalo papeže Lva XIII. k vydání apoštolského listu *Saepenumero considerantes* v roce 1883, který postuluje velmi evangelijní, klasické a přitom moderní principy historikovy práce, včetně staré zásady psát pravdu, a to celou pravdu o dějinách.⁹ Tento postoj pak potvrdil umožněním přístupu do Vatikánského tajného archívu, přičemž jediným kritériem byla dostatečná odborná kompetence, nikoliv konfesijní příslušnost či předem daná loajalita badatele. Církev v dobových polemikách a při sebe prezentaci často argumentuje historickými zásluhami při budování evropské civilizace, tradicí, celkově se staví na legitimistické pozice hájení statu quo a nedůvěry vůči změnám.

A to je právě ta druhá, vnitřně problematická poloha mentality církevních elit, kterou můžeme nazvat odmítání přijetí skutečné dějinnosti. Všechny pojmy, které nějak akceptují proměnu, vývoj, změnu, evoluci, revoluci, dynamiku či adaptaci se ocitají na zprvu nepsaném indexu zapovězených pojmů, ale například už v roce 1864 je odsouzena myšlenka, že by se papež měl vyrovnat se změnami společnosti.¹⁰ Další podobné koncepty jsou odsouzeny v rámci antimodernistického tažení pontifikátu papeže Pia X., který byl vyvrcholením postoje založeného na konceptu církve jako ahistoricky chápané „dokonalé společnosti“ (*societas perfecta*), která se nemůže a nesmí vyvíjet.

Jakkoliv ve skutečnosti byl pontifikát Pia X. reformně naladěný například v oblasti pastorace či radikální transformace kanonického práva,¹¹ moderní kritické historické metody byly podezřívány z relativizace či dokonce zpochybňování základů učení a uspořádání církve. Nejedná se jen o složitý, desetiletí trvající proces (ne-)přijetí historicko-kritické metody v biblické vědě,¹² protože řada tvrdých antimodernistických zásahů směřovala přímo do oblasti historické vědy. Zásadním problémům disciplinární povahy ze strany římského církevního centra čelil slavný

⁸ Z mnoha skvělých historiků v řadách českých katolických kněží přelomu 19. a 20. století zmiňme alespoň postavy jako František Vacek či Antonín Podlaha.

⁹ Srov. Tomáš PETRÁČEK, „Katolická církev, historici a církevní dějiny,“ *Církevní dějiny* 3, č. 6 (2010): 119–126.

¹⁰ Viz Paul CHRISTOPHE – Roland MINNERATH, *Le «Syllabus» de Pie IX*, Paris: Cerf, 2000.

¹¹ Guy BEDOUELLE, „Pius X.: nesmlouvavý papež, nebo reformátor?,“ *Salve* 17, č. 3 (2007): 53–61.

¹² K tomu viz Tomáš PETRÁČEK, *Bible a moderní kritika: Česká a světová progresivní exegese ve viru (anti-)modernistické krize*, Praha: Vyšehrad, 2011.

hagiografický institut belgických bollandistů a jeho ředitel Hippolyte Delehay, kteří byli obviněni ze zpochybňování starobylých tradic v oblasti kultu svatých a jen stěží unikli odsouzení.¹³ Jen prestižní a francouzským státem garantovaná pozice ředitele *École française* v Římě uchránila odsouzení dalšího z nejvýznamnějších historiků a patrologů své doby, kterým byl Louis Duchesne, opět kvůli zpochybnění některých tradičních podání, například ohledně počátků církve ve Francii.¹⁴ Rovněž dominikánský historik Pierre Mandonnet čelil sérii obvinění z modernistického myšlení kvůli svému konceptu vzniku řádů jako odpovědi na dobové výzvy.¹⁵ Ale už o několik desítek let dříve proběhl velký konflikt ohledně postoje hlavně německy mluvících historiků v případě dogmatu o papežské neomylnosti, který vedl k tomu, že někteří z nejvýznamnějších učenců jako Ignác von Döllinger zcela opustili církev, případně se stáhli do pozadí jako v Anglii lord Acton.¹⁶

Kde hledat příčiny této mentality v případě náboženství, které tolik pracuje s pojmy typu „dějiny spásy“ a kde jsou klíčové pravdy víry spojeny s konkrétními historickými událostmi, které v minulosti vykazovalo tolik smyslu pro dějinnost?¹⁷ Už od reformace církev a její elity na rozdíl od starověku a středověku prožívaly zkušenost, že dějiny katolické církvi nedávají za pravdu, nepotvrzují její nárok jediného pravého náboženství předurčeného ke konečnému úplnému vítězství. Tato mentalita se výrazně zhoršuje s příchodem moderního světa v době po francouzské revoluci. Evropská civilizace se sice ocitá na vrcholu svého vývoje, vládne přímo či nepřímo celému světu, ale v 19. století probíhá masivní sekularizace společnosti, roste antiklerikalismus, vytěšňování křesťan-

¹³ P. Hippolyte Delehaye SJ (1859–1941), k osobě viz Bernard JOASSART, *Hippolyte Delehaye: Hagiographie critique et modernisme*, Bruxelles: Societé de Bollandistes, 2000.

¹⁴ Msgr. Luis Duchesne (1842–1922), francouzský prelát a církevní historik, v lednu 1912 byla jeho nejslavnější práce o dějinách starověké církve (*Histoire ancienne de l'Eglise*, začala vycházet roku 1906) uvedena na Index zapovězených knih, viz Brigitté WACHÉ, *Monseigneur Louis Duchesne (1842–1922), historien de l'Eglise et directeur de l'Ecole française de Rome*, Roma: École française de Rome, 1992.

¹⁵ Srov. Tomáš PETRÁČEK, „Proč a jak vznikají církevní řády? Pierre Mandonnet OP a spor o výklad církevních dějin,“ *Salve* 16, č. 1 (2006): 101–118.

¹⁶ Srov. Victor CONZEMIUS, *Proroci a předchůdci*, Praha: Zvon, 1997, s. 59–76, 103–119.

¹⁷ K tomu viz klasické práce Oskar CULLMANN, *Christus und die Zeit: die urchristliche Zeit- und Geschichtsauffassung*, Zürich: EVZ, 1946; týž, *Heil als Geschichte: Heilsgeschichtliche Existenz im Neuen Testament*, Tübingen: Mohr, 1965; Gerhard LOHFINK, *Gottes Taten gehen weiter: Geschichtstheologie als Grundvollzug neutestamentlicher Gemeinden*, Freiburg: Herder, 1985, s. 29 a passim.

ství ze společenských a institucionálních pozic, především ze školství, navenek se projevuje ztrátou monopolu například nad rodinnou sférou a zavedením rozvodů či civilních sňatků, prakticky ve všech evropských zemích vede stát proti církvi otevřený nebo skrytý *Kulturkampf*.¹⁸ Je zcela pochopitelné, že se u představitelů církve objevilo pokušení postoje, který lze stručně vyjádřit heslem: „Jestliže dějiny jsou proti nám, nepřejí nám, vyvíjejí se nežádoucím způsobem, pak budeme takové dějiny raději ignorovat.“

K přijetí dogmatu o papežské neomylnosti nedošlo v 19. století náhodou, v intelektuálním prostředí katolické církve lze tehdy mluvit až o jisté posedlosti neomylností, jistotou, neměnností.¹⁹ V momentu, kdy byl tento zcela nebiblický pojem aplikován na Písmo svaté, způsobil velké problémy, které by nenastaly při užití adekvátního pojmu pravdivosti.²⁰ Často v dobových polemikách nalezneme argumentaci domino efektem, kdy přiznat omyl v jedné věci znamená přiznat možnost omylu v další, což by nutně vedlo k znejistění všeho, tedy i podstatných pravd víry. A stejný přístup se vztahuje i na dějiny, protože v dobovém dějepiscectví kromě individuálních selhání církev nikdy nedělá chyby, nikdy se nemýlí a jako dokonalá společnost vlastně ani nemůže.

Můžeme zmínit situaci profesora teologické fakulty ve Fribourgu Maxe von Sachsen, který se roku 1910 odvážil otevřít téma spoluodpovědnosti západní církve za schisma roku 1054 a jehož jen jeho původ ze saské královské dynastie uchránil před většími disciplinárními tresty.²¹ Esenci daného přístupu najdeme například v encyklice k příležitosti třístého výročí kanonizace sv. Karla Boromejského, kdy Pius X. dne 26. května 1910 vydal dokument nazvaný *Editae saepe*.²² Citujme z něj několik pasáží:

¹⁸ Hugh McLEOD, *Náboženství a lidé západní Evropy (1789–1989)*, Brno: CDK, 2007; René REMOND, *Náboženství a společnost v Evropě*, Praha: LN, 2003, s. 150–237.

¹⁹ Typickým příkladem je proslulý Denzinger, příručka s mnoha reedicemi, v níž jsou dogmatické výroky vytrženy z historického kontextu a mechanicky chronologicky seřazeny: Henricus DENZINGER, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Wirceburgi: Stahel, 1854.

²⁰ Petráček, *Bible a moderní kritika*, s. 139–170.

²¹ Iso BAUMER, *Max von Sachsen: Prinz und Prophet*, Freiburg: Universitätsverlag Freiburg Schweiz, 1992, s. 19–20.

²² Oficiální znění viz AAS 2 (1910), s. 705s.

Za onoho náruživosti panství, kdy téměř všechno poznání pravdy bylo zkaleno a zatemněno, neustále zápasilo s bludy a lidská společnost v nejhorší zla se vrhající, těžkou zdála se snovat si zhoubu, tehdy pyšní a odbojní povstávali lidé, *nepřátelé Kříže Kristova... kteří pozemské věci chutnají... jichžto Bůh břicho jest* (Filip III, 18, 19). Tito ne nápravu mravů, ale popření základů Víry měli na zřeteli, všechno převraceli, širší sobě i jiným razili bezuzdnosti cestu, nebo aspoň autoritě a vedení Církve se vyhýbající, podle záliby i nejzvrhlejších knížat a lidu, nauku její, ústavu a kážeň jakožto jho zničit žádali.

... oni reformátoři, kteří na vlastní pěst napravovat chtěli víru a kážeň...; a ani nyní lépe nevidí, s nimiž je nám bedlivě zápasit. Neboť i tito církevní nauku, zákony, zřízení podvracejí, stále na jazyku mají snahu po kultuře a vzdělanosti, ne že by se o toto dílo valně pracovali, ale aby okázalými hesly podlost svých záměrů snáze mohli skryt. ... A krutější ještě činí přítomnou srážku to, že kdežto dřívějších dob vzpurníci z nauky Bohem zjevené pokladu něco jistého a pevného zpravidla podržovali, dnešní, jak se zdá, dříve neustanou, dokud vyhlazeno všecko nespátrí. Bude-li však vyvrácen náboženství základ, i sama spojitost občanská nezbytně bude roztrhána. Žalostné to věru divadlo pro přítomnost, strašlivé pro budoucnost; ne že by o bezpečnost Církve bylo se obávat, o níž pochybovat božské přípovědi nedopouštějí, ale pro nebezpečnost hrozící rodinám i národům, zvláště těm, které zhoubný onen bezbožnost proud buď usilovněji podporují, nebo netečně snášejí. V této tak zločinné a nejapné válce, k jejímž podněcování a rozšiřování jakožto spojenci a mocní podporovatelé přistupují i ti, kteří by s Námí pracovali a na Naše věci hleděti měli přede všemi ostatními; při bludů podobě tak mnohonásobné a neřesti lákadlech tak rozmanitých, kterýmžto obojím i nemálokterí z našich lichotí, zaujati jsouce vzezřením novoty a učenosti nebo lichou nadějí svedeni, že Církev může se zálibami tohoto světa přátelsky se srovnat, zajisté chápete, Ctihodní bratři, že jest nám náležitě se vzpírat a tytéž zbraně nastavit proti útoku nepřátel, jichž druhdy použil Boromejský.²³

Ačkoliv encyklika mířila spíše do vlastních řad, ve snaze ztotožnit modernisty s protagonisty reformace 16. století přestřelila ostrost formulací, jež vyvolaly skandál v protestantské Evropě s důsledky v oblasti mezinárodní a vnitřní politiky, zvláště pak v Německu a Holandsku.²⁴ Historická hodnocení mířila na „moderní reformátory“, kteří byli v otázce věrouky odsouzeni před třemi lety (*Pascendi dominici gregis, Lamentabili sane exitu*) a v otázce sociální měli být odsouzeni za pouhé tři měsíce zákazem hnutí Sillon. Postoj, jehož je encyklika výrazem, lze pojmenovat jako stavění se mimo dějiny či nad dějiny. Papež v něm líčí církev jako obleženou pevnost, která je stejně jako v době reformace pod náporom vnitřních a vnějších nepřátel, jejichž motivací je snaha zničit

²³ Citováno dle českého vydání: *Encyklika Editae Saepe* ze dne 26. května 1910, přeložil Antonín L. Stříž, Stará Říše, 1910, s. 10, 15–17.

²⁴ Andreas WALZ, *Andreas Kardinal Frühwirth*, Freiburg: Herder, 1950, s. 330–331.

církev a společnost. Není zde přítomná žádná, natož kritická sebereflexe, žádné přijetí odpovědnosti za situaci, která vedla k vypuknutí reformace, ačkoliv to církev ještě právě na prahu reformace dokázala, jak ukazuje např. proslulé vyznání viny papeže Hadriána VI. z let 1522/1523. Pstoj stavění se nad dějiny, spojený s pasivitou a z evangelijního hlediska ostudným alibismem, je patrný ve slovech, že odklon většiny společnosti od církevních zásad neublíží církvi, díky příslibům samotného Krista, ale tvrdě dopadnou na národy a státy v podobě válek a rozbrojů.

Mohli bychom pokračovat dále a mluvit o proměně vnímání pojmu moderní, který je ještě v pozdním středověku vnímán pozitivně (*devotio moderna*), zatímco od 19. století vysloveně negativní.²⁵ Rovněž církevní a speciálně papežský „vizuál“, oblečení, rituály, ceremoniál působil už v 19. století jako průhledy do jiného, dávno překonaného světa.²⁶ Na jedné straně tu máme ze strany papežů, biskupů a kněží nadšení technikou, využívání moderních komunikačních prostředků, kněží mají často jako první na farách zavedenu elektřinu či užívají auta a motorky, jsou v řadě věci jako sociální reformy aktivní, ale celkově společensky a politicky vládné spíše retardační a legitimistické naladění s nedůvěrou vůči demokracii a dalším emancipačním snahám soudobé společnosti.

2. DRUHÝ Vatikánský koncil, *Lumen gentium* a změna přístupu

Většina prací o Druhém vatikánském koncilu uvádí, že se tento koncil na rozdíl od předchozích nevyrovnával s žádnými bludy. Domnívám se, že ve skutečnosti se také tento koncil vyrovnává s několika herezemi, zásadními vnitřními problémy doktrinními, ideové povahy, které blokovaly rozvoj církve a účinnost, ba samotné plnění jejího působení. Strach z budoucnosti a ulpívání na minulých formách myšlení i pastorače k nim rozhodně patří. Této mentalitě římské kurie a mnoha vůdčích postav církve se dokonce dostalo pojmenování už na začátku 20. století. Anglický jezuita, spirituální teolog George Tyrrell, napsal roku 1908 spis

---

²⁵ Srov. Otto WEISS, „Katolický modernismus (Pojem – sebeidentifikace – podoby – důsledky),“ *Salve* 17, č. 3 (2007): 14–17.

²⁶ Radek MARTINEK, „Nad knížaty a králi? Změna vizuálního obrazu papežství po II. vatikánském koncilu,“ *Salve* 23, č. 4 (2013): 85–102.

s výstižnou analýzou postoje, který nazval „medievalism“:²⁷ Ještě nikdy v dějinách se církev neupnula k nějaké vizi minulosti tak jako na přelomu 19. a 20. století, ještě nikdy se nezhleděla do minulosti natolik, aby zapomněla řešit problémy svých současníků a odpovídat na jejich otázky jako tehdy. Daň, kterou církev platila za svůj „medievalismus“, byla obrovská. Kontinuální odliv věřících, ztráta církevní identity velké části společenských elit, dělnictva atd.

Zjednodušeně můžeme říci, že se církev odmítala vyvíjet se západní společností, protože se jí směr celkového vývoje nelíbil. Tím se ale sama stává společenským fenoménem či institucí na okraji, je spíše vlečena vývojem a reaguje na něj opožděně, než aby ho tvůrčím způsobem, pozitivně spoluvytvářela. Ještě horším důsledkem je ztráta schopnosti ovlivnit směřování společnosti a pocit, že je třeba se proti zlé, nepřátelské společnosti opevnit a nic z ní nepustit do obležené pevnosti církve. Tato mentalita církev spolehlivě vydělovala z intelektuálních a politických zápasů své doby a vedla také k vyhledávání členů páté kolony, která ohrožuje integritu semknutých šiků uvnitř pevnosti. Tento postoj je opuštěním cenného dědictví židokřesťanské tradice, která přece zásadně mění perspektivu a hledí do budoucnosti s nadějí, zatímco mentalita církevních elit té doby je vysloveně retardační ve stylu: „Dobře už bylo, vrchol dějin už neleží před námi, ale v idealizované, nikdy neexistující, ale o to více adorované minulosti.“

Ještě před koncilem proběhla díky práci dvou generací církevních teologů, biblistů a historiků důkladná intelektuální příprava či obnova, která spočívala v znovuoobjevení autentické hluboké tradice církve v podobě studia patristického dědictví a středověkého myšlení, komplikovaného procesu přijetí historicko-kritické metody při studiu Bible a rozvoji oboru dějiny dogmatu, který byl schopen prokázat nutnost studia historického a kulturního kontextu ve formování učení církve, teologie a dogmat. Samotný papež Jan XXIII., sám původní profesí církevní historik, užívá celou řadu pojmů, které poukazují na nutnost vzít vážně dějinnost lidské existence a nemožnost dále před ní uhýbat v době bezprecedentní dynamiky proměn společnosti, politiky, ekonomiky, ale i každodenní existence a stylu života. Zvláště pojem „znamení času“ znamená „uzná-

---

²⁷ George TYRRELL, *Medievalism: A Reply to Cardinal Mercier*, London: Longmans, 1908. K osobě jezuitského myslitele stručně Ted SCHOOF, *Aggiornamento na prahu 3. tisíciletí? Vývoj moderní katolické teologie*, Praha: Vyšehrad, 2004, s. 64–67.

ní dějin a umístění víry spíše do jejich středu než na jejich okraj nebo proti nim“.²⁸

Podle konstituce *Lumen gentium*

... církev přijímá poslání, abych hlásala království Kristovo a Boží a zřídila je ve všech národech, sama je pak zárodek a počátek tohoto království na zemi. Zatímco pomalu mohutní, touží po dokonalém uskutečnění království (LG 5). Za svého putování zde na zemi, daleko od Pána, se církev považuje za vyhnankyni (LG 6). Dokud ještě putujeme po světě, snažíme se v těžkostech a pronásledováních následovat jeho stopy a spojujeme se jako tělo s hlavou s jeho utrpením a trpíme s ním (LG 7). Církev postupuje při svém putování v čase mezi pronásledováním ze strany světa a útěchami od Boha a hlásá Pánův kříž a jeho smrt, dokud on nepřijde. Moc vzkříšeného Pána ji posiluje, aby v trpělivosti a lásce překonávala své vnitřní a vnější bolesti a nesnáze a aby zjevovala – věrně, i když mlhavě – ve světě jeho tajemství až do doby, kdy bude jasně zjeveno na konci času (LG 8).

Církev se má rozšířit ve všech krajinách, a proto vstupuje do lidských dějin; zároveň však přesahuje čas i hranice národů. Za svého putování mezi pokušením a těžkostmi církev je posilována Boží milostí..., aby z lidské slabosti neochabla v dokonalé věrnosti a zůstala Pánovou snoubenkou (LG 9). Jsme tedy v posledním období dějin...ovšem dokud není ještě nové nebe a nová země, kde bude sídlit spravedlnost, putující církev nese ještě známky tohoto pomíjějícího času ve svých svátostech a zřízeních, které náležejí k období přítomnému (LG 48). Jako totiž křesťanské společenství poutníků v čase nás přivádí blíže ke Kristu, tak společenství se svatými nás spojuje s Kristem (LG 50).

Koncil tady obnovil základní pozitivní nastavení k dějinám, k budoucnosti, k možnosti přetvářet svět v duchu Božího království, byt překonat mentalitu zahledění do minulosti se i vzhledem k velkému propadu počtu věřících a laiků v důsledku sociálních, ekonomických, politických a kulturních změn v šedesátých a sedmdesátých letech zcela nepodařilo. Přesto jsou koncilní vyjádření po mém soudu nedostatečná a nedůsledná. Například spojení „církev při svém putování v čase“, přes všechen pokrok při vnímání skutečnosti dějinnosti, sugeruje dojem, že dějiny jsou jen vnější rámec, navíc spíše negativně vnímaný („putování mezi pokušením a těžkostmi“), života církve, který vyžaduje byt mnohostrannou, přesto stále jen adaptaci na změněné podmínky, ale v zásadě se netýká vnitřního života církve, jako by dějinnost nebyla samozřejmou stálou autentickou dimenzí existence církve samotné.²⁹

²⁸ Philip SHELDRAKE, *Spiritualita a historie: Úvod do studia dějin a interpretace křesťanského duchovního života*, Brno: CDK, 2003, s. 39.

²⁹ STOV. LOHFINK, *Gottes Taten gehen weiter*, s. 41–42.

Schází ještě radikálnější následování samotného Ježíše, který zjevně bral dějinnost církve absolutně vážně, což lze spatřovat například v tom, jak málo toho ustanovuje ohledně vnitřního uspořádání církve, forem její služby, jak velkorysou svobodu ponechává svým učedníkům a následovníkům, aby mohli v budoucnosti objevit a přijmout formy, struktury a instituce nejlépe sloužící hlavnímu poslání církve, kterým je hlásání evangelia a prostředkování spásy (LG 5). Znovuobjevení eschatologického rozměru a horizontu církve a její pozemské existence v konstituci *Lumen gentium* (LG 48–51) je působivým připomenutím, že všechny struktury a celý institucionální rámec církevní existence jsou radikálně podřízeny oněm dvěma cílům a musí sloužit rozvoji života člověka a celého církevního společenství, což ale opět není nic nového, moderního, ale skutečnost dobré známá například už Tomáši Akvinskému.³⁰

Co je patrné v *Lumen gentium*, ale i v mnoha dalších magisteriálních dokumentech, je zvláštní ambivalence v přijímání dějinnosti. Zatímco se mluví o postupném nárůstu světla zjevení v dějinách spásy lidu staré smlouvy (LG 9), což znamená jasné uznání vývoje poznání Boha a člověka, s příchodem Ježíše Krista a církve nastává poslední období dějin spásy, kdy už se nic v zásadě či kvalitativně nemění („církev pomalu mohutní“, LG 5). Příčinu spatřuji v pojetí věčnosti, která je vnímána jako statická, jako spočínutí, odpočínutí si od dění a dějin. Jestliže ale věčnost znamená absolutní nyní, neuvěřitelně intenzivní prožívání, patření na Boží tvář, pak příprava na ni, kterou věk církve je, nemůže spočívat v pasivitě a nehybnosti. Samozřejmě nelze očekávat nějaké další zjevení, neboť v Kristu je Boží sebezjevení završeno, ale narůstající dynamika lidské, křesťanské a církevní existence spočívá v stále hlubším porozumění tomu, v čem spočívá evangelijní zvěst, v pravdivějším následování Ježíše, v aktivním přebudování svěceného světa v Boží království. Epocha církve pak není trpným čekáním na jeho druhý příchod, ale dobou dynamického nárůstu lidství v prostoru otevřeném lidské kreativitě a čínorodosti působením Ducha svatého, přičemž přeměny církevního společenství nejsou jen kvantitativní v podobě misí či hlubinné v podobě individuálního úsilí o svatost a duchovnost, ale rovněž kvalitativní

³⁰ Srov. Tomáš PETRÁČEK, „Církev, právo a finalita lidské existence u Tomáše Akvinského: Několik poznámek ke zdrojům, smyslu a závaznosti církevního práva,“ in *Sacri canones servandi sunt: Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII–XV* (= *Opera Instituti historici Pragae, series C-Miscellanea* 19), ed. Pavel Krafl, Praha: Historický ústav AV ČR, 2008, s. 127–138.

ve formě adaptace na měnící se svět, motivované lepším porozuměním evangelijním nárokům.

Do formulace „Duch svatý uvádí církev k poznání úplné pravdy... Omlazuje církev silou evangelia, ustavičně ji obnovuje a přivádí k dokonalému sjednocení s jejím Snoubencem (LG 4)“, by stačilo přidat jedno nebo několik slov, které by naznačily gradualitu či dějinnost tohoto procesu. Samozřejmě nelze chápat christianizaci jako lineární proces, směřující k hlubšímu prolnutí křesťanské víry v životě společnosti, ale můžeme snad mluvit o určitém zrání křesťanské víry, prohloubeném chápání poučeném dějinami a obohaceném nashromážděnými zkušenostmi a myšlenkami generací křesťanů. Nejsme „lepší“ ani „více chápající“ věřící než oni, ale podle známého obrazu Bernarda ze Chartres máme k dispozici celé dějiny církve a křesťanství jako *Wirkungsgeschichte*, abychom poučeně pronikali k jádru evangelijní zvěsti a tvořivě ho hlásali a žili v našich podmínkách. Ignorováním tradice a zkušeností předchozích generací bychom přestali být živým společenstvím, kdy by každá generace žila jen pro sebe a chyběla by kontinuita a zdravý růst k plnosti. Ignorováním dějinnosti a ahistorickým nereflektovaným a neinovativním recyklováním tradičních postojů pak zrazujeme živý organismus církve ještě více.

3. DŮSLEDNÉ DOMÝŠLENÍ DĚJINNOSTI JAKO PŘEDPOKLAD PRO OTEVŘENÍ BUDOUCNOSTI

Na závěr se pokusíme o dvě reflexe na téma významu dějinnosti pro naši existenci jako lidského druhu a konečně pro další rozvoj církevního společenství. V globálním světě je fenomén dějinnosti lidské existence v individuálním i sociálním rozměru jednou z možností dialogu napříč kulturami. Je-li dějinnost jedním ze základních rozměrů lidství, vytržením z biologického světa, pak k překonání postoje vnímání druhé kultury jako ne-lidské patří i uznání dějinnosti existence druhých, znamená uznání jejich lidského statusu. Vědomí dějinnosti pak nemusí sloužit pouze jako možnost dekonstruovat všechny tradice, ale díky vědomí jejich historické podmíněnosti je správně interpretovat, zasadit do kontextu, prověřit jejich nosnost a rozvinout prvky uschopňující vedení dialogu a existence v rámci globálního světa. Tyto přípravné práce musí odvést každá kultura a tradice sama. Vlastní diskurz o finalitě lidské dějinnos-

ti může vést k prohloubení promyšlení podstaty lidské existence. K tomu je třeba vytvořit koncept dějinnosti, který počítá s ostatními.

Znovuobjevení autentické dějinnosti může také pomoci vzepřít se lineárnímu času (*chronos*), který zotročuje postmoderního člověka, jenž navzdory všem technologickým vymoženostem snímajícím břemeno těžké fyzické práce jako by neměl svůj život ve vlastních rukou. Znovuobjevení dějin je možnost vzepřít se trendům, které jako by potvrzovaly neodvratný posun ke střetu kultur s vítězstvím těch agresivnějších. Ctirad V. Pospíšil definuje křesťanský pohled na dějiny

jako prostor svobody a setkání člověka s Bohem i člověkem [...] člověk existující v dějinách směřuje k eschatologické plnosti [...] člověk už není v totálním područí osudovosti a svými skutky výrazně určuje nebo spoluurčuje směřování vlastního životního příběhu [...] člověk je osvobozen od posluhování přírodním mocnostem i politickým božstvům.³¹

Přes všechnu vyspělost dějinného myšlení má přesto i křesťanský koncept dvě slabiny. Křesťanské pojetí dějinnosti má problém zvládat epochy, kdy jim dějiny jako kdyby nedávaly za pravdu, a proto se je snaží potlačit. A rovněž upírání dějinnosti druhým, se kterými se v rámci dějin spásy dlouho nepočítalo. Ti buď jen čekají na misi, nebo se jeví jako trestající nástroj Boží, ale chyběl respekt k jejich vlastní dějinnosti.³² Důležité je pozitivní ocenění času, časovosti, dějin a odmítnutí dualistické mentality, která staví do protikladu čas a věčnost. Pokud na dějinách nezáleží, nezáleží ani na přítomnosti, na osudu jedince či společenství. Pak je to jediné cenné věčnost.³³ V moderním podání to 20. století zažilo v podobě zápasu dějin s politickými ideologiemi a utopiemi plodícími fanatismus, který byl v deklarované snaze po spravedlnosti a konečném vyřešení společenských a třídních či rasových rozporů a problémů schopen obětovat celé generace. Znehodnocení dějin znamená znehodnocení lidského osudu i popření hodnoty lidského jedince.

Zabývat se dějinností vlastního společenství není luxus sebezpytování ani sebemrškačství. Vyznání lítosti nad problematickými kapitoly církevních dějin, jak je odvážně vykonal Jan Pavel II., patří mezi důležité

³¹ Ctirad V. POSPÍŠIL, *Ježíš Kristus – Pravda dějin: Trojiční a christocentrická teologie dějin*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 37.

³² K tomu viz LG 16, 17.

³³ POSPÍŠIL, *Ježíš Kristus – Pravda dějin*, s. 51.

momenty péče o paměť³⁴ a zdravý rozvoj identity, ale samy o sobě nestačí. Zvláště, když se stále vrací pokušení ignorovat dějinnost a popírat například historicky nepopíratelný fenomén diskontinuity v lidských, ale právě tak i církevních dějinách, kde existuje řada zásadních paradigmatických zlomů, které zásadně mění podobu, sebevnímání i prožívání křesťanské existence. Pokud se koncept hermeneutiky kontinuity vykládá ve smyslu popírání existence těchto přeměn, pak se opět jedná o naivní, ideologicky motivovaný pokus vyhnout se vlastní dějinnosti.³⁵

Nalezneme zde stejný kořen problémů jako v době integrálního katolicismu počátku 20. století, tedy nerespektování dějinnosti lidské existence, intuitivní odmítání vzít dějinnost skutečně na vědomí, protože to znamená tvrdou a nepříjemnou práci na stálé aktualizaci kérygmatu, na stálém kritickém prověřování, co z forem naší služby, našich institucí a struktur odpovídá potřebám současného společenství a nárokům evangelia. Mnohem silnější se často jeví pokušení útěku do vnitřního „Tuscula“ jistot, pasivity a imobilismu, které se dříve či později zpravidla překlápí do agresivní obrany statu quo pod rouškou obrany tradice a konzervativních hodnot.

Můžeme zajít ještě dále a říci, že ignorování dějinnosti znamená ignorování lidské stránky církve a rovněž ignorování tajemství vtělení:

Církev bývá vhodně připodobňována k tajemství vtěleného Slova... Jako lidská přirozenost, kterou přijalo Boží slovo, mu slouží za živý nástroj spásy, nerozlučně s ním spojený, podobným způsobem společenský celek církve slouží Kristovu duchu, který ji oživuje, k uskutečnění růstu těla (LG 8).

Přijetí dějinnosti představuje příležitost vnímat dějiny jako něco, co nás nikoliv obtěžuje nebo ohrožuje, nýbrž naopak obohacuje. Dějinnost člověka a společenství může být vnímána jako prostor k růstu, k rozvoji, prostor, kde máme naplnit talenty od Boha a vydat plody, realizovat a naplnit své lidství.³⁶ Po stopách našeho Pána a Mistra ho máme ná-

---

³⁴ Mezinárodní teologická komise, *Paměť a smíření: Církev a viny minulosti*, Praha: Katolický týdeník, 2000.

³⁵ Viz důležité debaty in *Vatican II: Did Anything Happen?*, ed. David G. Schultenover, New York: Continuum, 2007; Massimo FAGGIOLI, *Vatican II: The Battle for Meaning*, New York: Paulist Press, 2012; John O'MALLEY, *What happened at Vatican II*, Cambridge: HUP, 2008.

³⁶ „To podstatné ... „není“ před námi jako nějaká hotová danost, nějaké faktum, tedy ani jako budoucí faktum, nýbrž jako fiens, jako něco, co se teprve děje, co se stává a stane

sledovat v jeho vydanosti a nebát se dát se zranit dějinami, protože jiná cesta k životu a pravdě, jiná skutečná cesta do budoucnosti nevede.

**From *Ecclesia Militans* towards the Wandering People of God:
Another Historicity of the Constitution *Lumen Gentium***

Key words: Church; Historicity; Second Vatican Council; Constitution *Lumen Gentium*

Abstract: The article deals with changes in the perception of history and historicity in the Catholic Church of the 19th and 20th centuries. In the first part the author provides an analysis of the reasons why the Catholic Church of this period showed such an ambivalent attitude towards concepts such as development, adaptation, evolution, revolution or historicity itself. It demonstrates how historicity was perceived by the elite of the Catholic Church as a threat and the consequences of such an attitude. In the second part the article presents a/the key contribution of the Second Vatican Council in this aspect and focuses on the acceptance of the genuine historicity of human and social existence. In the third and last part it also highlights the necessity for a deeper perception of the authentic historicity of the Church, its institutions, rules, attitudes and mentalities itself as a necessary condition for the renewal of the Christianity in the present.

Doc. PhDr. Tomáš Petráček Ph.D., Th.D.
Katedra kulturních a náboženských studií
PdF UHK
Rokitanského 62
500 03 Hradec Králové
tomas.petracek@uhk.cz

---

a co nás strhuje k účasti. Člověk už nenapodobuje, ale tvoří, spolutvoří, účastní se toho, co teprve vzniká.“ Ladislav HEJDÁNEK, *Filosofie a víra*, Praha: Oikoymenh, 1990, s. 73.